CONCEPȚIA LUI AL. PHILIPPIDE DESPRE CATEGORIA GRAMATICALĂ A ASPECTULUI VERBAL

ANCA PETRESCU
Palatul Copiilor, Arad

Cuvinte-cheie: *limba română, gramatică, aspectul verbal*

Cel care s-a preocupat în mod deosebit de categoria gramaticală a aspectului în limba română a fost Alexandru Philippide, în special în *Istoria limbii române.* Volumul întâi. *Principii de istoria limbii*, Tipografia Națională, Iaşi, 1894 şi în *Gramatică elementară a limbii române*, Iaşi, 1897. „C'était le première fois – afirmă G. Ivănescu – que l'on constatait l'existence des aspects verbaux en roumain”[1] . Faptul nu surprinde dacă avem în vedere că lingvistul ieşean a fost adeptul teoriilor lingvistice ale lui Hermann Paul din *Prinzipien der Sprachgeschichte* („à partir de la 2e éd., de 1886, car dans la première, de 1880, il n'y a rien sur l'aspect verbal”, cum precizează G. Ivănescu[2]), lingvistul german făcând opinie aparte față de comparatişti precum Delbrück şi Brugmann, susținând că în toate limbile formele de prezent, imperfect, aorist (sau forma corespunzătoare), perfect, mai mult ca perfect, viitor şi viitor anterior indicau nu numai timpul, ci şi aspectele verbale[3].

În *Istoria limbii române*, ocupându-se de *Cauzele care provoacă schimbarea vorbirii ocazionale*, Alexandru Philippide distinge trei principii cauzative: a) *Principiul comodității*, b) *Principiul clarificării* şi c) *Principiul legiuirii*. Problema semnificației timpurilor este discutată la al doilea principiu, care se divide în *Lămurirea psihică a cunoştinților* şi în *Diferențierea cuvintelor*.

BDD-A24961 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:24:49 UTC)

În ansamblu, *clarificarea* se produce în virtutea faptului că „Un cuvînt se schimbă pentru că supt forma nouă este mai clar decît supt cea veche”[4].

Pe de altă parte, „Lămurirea psihică a cunoştinţilor, în ea însăş considerată, abstracţie făcînd de mijloacele de care se serveşte limba pentru a se acomoda ieĭ, ca una ce prepară materialul pe baza căruia se agită vorbirea, trebue să fie considerată ca cel mai important principiu din toate pentru schimbarea aceştei”[5]. Pe de altă parte, „findcă numai pe terenul raporturilor sîntem în stare a pricepe mersul liber al lămuririi cunoştinţilor”[6], Al. Philippide se opreşte asupra raporturilor exprimate prin predicat, între care un loc important îl reprezintă cel al timpului. Acest raport „se arată” în două feluri: „Maĭ întîiŭ îl exprimăm (s t a t u s a c t i o n i s, numai la verb) ca durată: acţiunea durează (actio continua), se repetă (actio iterativa), este finită (actio perfecta), este pe punctul de a începe (actio instans). Apoi îl exprimăm (s t a t u s t e m p o r i s) ca moment în timp din punct de videre al vorbitorului: acţiunea se petrece în prezent (praesens), în trecut (praeteritum), în viitor (futurum)”[7].

Referindu-se la limbile clasice, Al. Philippide observă că acestea prezintă particularitatea că numai unele timpuri de la indicativ şi imperativ marcau „ambele status deodată”. Astfel, prezentul indicativ şi imperativ exprimau actio continua, actio instans şi prezentul; imperfectul indicativului arăta actio continua, actio instans şi preterit; futurul I – actio continua şi futur. Timpurile celorlalte moduri, dar şi unele de la indicativ şi imperativ „arătaŭ orĭ numaĭ unul orĭ altul din cele două status [...]”[8]. Româna păstrează această disponibilitate de a folosi un singur morfem pentru mai multe „înţălesuri”. La prezentul indicativului marcarea unică redă actio continua, actio iterativa şi actio instans, autorul probându-le cu numeroase exemple, cum ar fi cel din Creangă pentru actio instans: „Aş vrea să ştiu cînd avem să pornim”. Imperfectul indicativului indică actio continua: „Un poclit de rogojini opria şi soarele şi ploaea de a răzbate în căruţa lui Moş Nichifor” (Creangă); actio iterativa: „Cîteodată numai, cînd prin dreptul crîşmei te făceai niznai şi nu ştiai să potriveşti din gît pe Moş Nichifor, nu-l prea vedeai în cheji buni” (Creangă); actio instans, cu o „formă specială” pentru „Activ instans

BDD-A24961 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:24:49 UTC)

trecută", anume „Imperfectul lui *sînt* compus cu conjunctivul prezent":

eram să aflu să cad să aleg să ascut
erai să afli să cazi să alegi să ascuți etc.

Al. Philippide menționează că în loc de *eram, erai* se aude şi *era* la toate persoanele: *era să laud, era să lauzi – era să lăudăm* etc. Imperfectul indicativ poate reda actio instans şi prin verbe precum *mor, crăp, plesnesc*, ca de ex. „muria, crăpa, plesnea de năcaz"[9].

Pentru *trecut*, lucrurile se prezintă aproximativ la fel. Astfel, „Trecutul simplu arată actio aorista, iar cel compus I actio perfecta: „Bine ați venit, boieri, zise acesta, silindu-se a zîmbi" (C. Negruzii)". Al. Philippide precizează de îndată că „Numai în limba comună există această deosebire între trecutul simplu şi trecutul compus I, macarcă şi aici cu confuzii, precum în înseş scrierile lui C. Negruzzi: „Vorbind aşa, au ajuns aproape de Tecuci, unde poposiră la o dumbravă [...]". În dialecte însă, „o formă tinde să înăduşe pe ceialaltă". În Moldova, de exemplu, este întrebuințat numai trecutul compus, pe cînd în Muntenia este preferat numai cel simplu. „De aici – subliniază Al. Philippide – confuziea din limba comună, care va deveni, probabil, tot mai mare."

Al. Philippide se referă şi la „trecutul compus II", care arată actio continua în trecut „şi este prin urmare identic cu unul din înțălesurile imperfectului". Trecutul compus II se formează de la trecutul compus I al verbului *sînt* şi din participiul prezent: *am fost aflînd, căzînd, alegînd, ascuțind*.

Pluscaperfectul este un timp relativ şi indică totdeauna actio perfecta.

Viitorul I şi II arată actio continua şi iterativa. În plus, „Viitorul exact, absolut întrebuințat, este un optativ şi intră din punct de vedere al statului acțiunii în categoria acestui de pe urmă mod. Relativ întrebuințat, arată actio perfecta"[10].

În ce priveşte celelalte moduri, „La conjunctiv, optativ şi imperativ timpurile arată actio continua şi iterativa". La potențialul propriu-zis, prezentul indică actio continua şi iterativa, iar trecutul, „reprezentat prin viitorul exact", arată actio perfecta şi aorista. Potențialul se formează cu viitorul I al lui *sînt*, întrebuințat ca

BDD-A24961 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:24:49 UTC)

auxiliar, şi participiul prezent al verbului: *voiŭ fi aflînd, căzînd, alegînd, ascuțind*.

Dintre modurile nepersonale „participiul activ arată actio continua şi iterativa, trecutul activ actio perfecta, trecutul pasiv actio perfecta la verbele perfective şi actio continua la verbele imperfective”[11].

A doua modalitate de redare a acțiunii verbului se realizează prin *status temporis*. Astfel, la indicativ, în raport cu momentul vorbitorului, luat ca absolut, „prezentul arată prezent; imperfectul, trecutul – trecut; viitorul – viitor. Viitorul exact raportat la momentul vorbitorului este un potențial trecut; altfel, ca şi pluscaperfectul, se întrebuințează totdeauna relativ”. Această situație are loc atunci când timpurile sunt folosite absolut. Dar valoarea absolută a timpurilor nu este constantă, căci „sfera timpului” se schimbă după vorbitor: „Astfel, dacă vorbitorul a vorbit în trecut, atunci prezentul reprezintă prezentul față cu momentul acel trecut al vorbitorului, şi viitorul reprezintă viitorul față cu acel moment trecut, etc., şi aceasta numai în vorbire indirectă dependentă de un *spun, zic* ori alt verb analog, precum *gîndesc, ştiu*. De ex. „zicea că pleacă”, „a zis că pleacă”, „va zice că pleacă” [...][12].

În ce priveşte conjunctivul, prezentul arată prezent, iar trecutul, trecut. Dar timpul prezent al acestui mod „n-are valoarea sa numai prin sine şi de la sine”, adică nu are o „întrebuințare independentă, ci împărtăşeşte de multe ori această valoare de la alte timpuri cu care stă în legătură, astf-fel că are valoare de prezent față cu un prezent, de trecut față de un trecut şi de viitor față cu un viitor”, ceea ce înseamnă „întrebuințare dependentă”, ca în : „Venise la Fălticeni să se pricopsească de învățătură” (*să se pricopsească* trecut). „Cînd voiŭ veni eu, am să vă daŭ de ştire, ca să mă cunoaşteți” (*să mă cunoaşteți* viitor).

La optativ, imperativ şi potențial, prezentul arată prezent, trecutul, trecut. Infinitivul „este totdeauna dependent exprimat, astfel că împărtăşeşte sfera timpului său dela alte timpuri, cu care stă în legătură: „Ție ți-i a zice” (*a zice* prezent), „Nu-i era a cumpăra lemne” (*a cumpăra* trecut)”[13].

BDD-A24961 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:24:49 UTC)

Privitor la *status relationis*, adică la *corespondența timpurilor* vom releva doar câteva aspecte mai interesante, deoarece expunerea *in extenso* a numeroaselor fapte puse în evidență de Al. Philippide, atât în *Istorie*, cât şi în *Gramatică*, ar depăşi obiectul cercetării noastre. Se subliniază de către lingvistul ieşean că în limba română timpurile nu exprimă numai „durata şi timpul (prezent, trecut şi viitor) față cu momentul vorbitorului, dar şi starea de coincidență, antecedență şi consecvență a timpurilor între ele înseş considerate, abstracție făcîndu-se de vorbitor". Îndeplinesc acest rol pluscaperfectul, care indică „numai antecedența față cu un trecut" şi viitorul exact, care arată „antecedența față cu un viitor". În afară de aceste forme care au, prin excelență, o valoare relativă, „relația se mai poate exprima şi prin celelalte forme temporale, într-atît, întrucît *starea timpului o permite*"[14]. Luând în considerare ansamblul „relativității" timpurilor, Al. Philippide observă că „raporturi de congruență (două acțiuni se petrec în acelaş timp), de coincidență (două acțiuni se întîlnesc una cu alta într-un moment în timp), de antecedență (una din acțiuni se petrece înaintea celeilalte), de consecvență (una din acțiuni se petrece în urma celeilalte) se stabilesc în româneşte între diferite timpuri ale diferitelor moduri". Ca exemplu vom lua prezentul indicativului, care prezintă: „a) congruență față de un alt prezent, „omul învață cît trăieşte"; b) coincidență față de un alt prezent şi de un futur: „spun ce ştiŭ", „voiŭ zice că nu ştiŭ"; c) antecedența față cu un futur: „dacă pleci îndată , ai să ne ajungi" [...]"[15].

G. Ivănescu (*art. cit.*), care a semnalat, se pare, pentru prima oară, contribuția lui Al. Philippide la cunoaşterea categoriei aspectului în limba română, a făcut şi unele observații în legătură cu concepția fostului său profesor. În primul rând, el ține să sublinieze că Al. Philippide înțelegea prin s t a t u s a c t i o n i s aspectul, iar prin s t a t u s t e m p o r i s, timpul, precizând, totodată, că nu poate identifica sursa acestei terminologii latineşti. Faptul că Al. Philippide face distincție între *timp* şi *acțiune*, poate să trimită la concepția şi terminologia lui Delbrück de până în anul 1885, când Brugmann a creat termenul *Aktionsart*. Al. Philippide foloseşte, în *Gramatică*, şi sintagma d u r a t a î n t i m p, care pare a fi creația sa. Oricum, „En

BDD-A24961 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:24:49 UTC)

traduisant *Aktionsart* par *durée dans le temps*, Philippide donnait un nom plus approprié à ce que les savants qu'il avait suivis entendaient par aspect verbal. C'est de lui que nous nous somme inspirés en tarduisant *Aktionsart* par *durée de l'action*"[16]. Pe de altă parte, G. Ivănescu mai relevă faptul că Al. Philippide nu face distincția între durata acțiunii şi aspectul verbal, situându-se pe poziția teoretică a lui Curtius, a neogramaticilor şi a şcolii lingvistice franceze,, qui ne faisaient pas de distinction entre la durée de l'action et l'aspect verbal, ou, plus exactement, confondaient le degré de réalisation de l'action avec la durée de l'action"[17]. Din acest motiv, el greşeşte când afirmă că viitorul indicativului exprimă actio continua, adică acțiunea imperfectivă. Dacă prin acțiune imperfectivă ar fi înțeles o acțiune nefinalizată („l'action inachevée, qui n'est pas menée jusqu'au but") şi nu o acțiune durativă, el n-ar fi făcut această eroare. O probă în plus că Al. Philippide înțelegea prin *imperfectiv* şi *perfectiv* durata acțiunii rezidă în susținerea că participiul trecut pasiv marchează actio perfecta pentru verbele perfective şi actio continua pentru verbele imperfective[18]. În plus, „il commit l´erreur plus grave de considérer l´action aoriste comme étant différent de l´action parfaite. En concevant l´action imparfaite comme une action durative, Philippide, de même que les linguistes qui le précédèrent, dût lui opposer une action momentanée, au lieu d´une action perfective, pourtant introduite dans son système. Bien que Brugmann ait fait cette erreur, il soutanait cependant que l´action aoriste était aussi perfective. Il est vrai qu´il y a une différence entre le passé simple et le passé composé. Pourtant ce n´est pas celle que signalait Philippide, mais une autre: le passé simple exprime l´action perfective pure, tandis que le passé composé exprime l´action perfective à résultats dans le présent, c´est-à-dire l´action perfective résultative"[19].

Chiar dacă lucrările amintite ale lui Philippide, dar în special *Gramatica*, nu au influențat dezvoltarea ulterioară a gramaticii românești, rămâne însă un fapt incontestabil că el a fost primul care a atras atenția asupra acestei caracteristici a limbii române, caracteristică pusă acum în valoare de ultimele gramatici academice, GALR şi GBLR.

BDD-A24961 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:24:49 UTC)

Note:

1 Cf. G. Ivănescu, *Le temps, l'aspect et la durée de l'action dans les langues indo-européennes*, în vol. *Mélanges linguistiques*, publiés à l'occasion du VIIIe Congrès International des Linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957, Édition de l'Académie de la République Populaire Roumaine, Bucarest, 1957, p. 37.

2. *Art. cit.,* p. 31.

3. *Ibidem.*

4. *Op. cit.*, p. 10.

5. *Ibidem*, p. 169.

6. *Ibidem, p. 173.*

7. *Ibidem*, p. 194. În *Gramatică*, la cele două raporturi, *status actionis* şi *status temporis*, Al Philippide mai adaugă unul: „timpul față cu timpul predicatului (status relationis, consecutio temporum"). Tot acolo, la *status actionis*, este menționată şi *actio aorista*, care „ține numai un moment – care, negreşit, poate fi mai scurt sau mai lung" (p. 327).

8. *Istoria*, p. 194

9. Totuşi, „Pentru cele două înțălesuri ale perfectului latin, aorist şi actio perfecta, limba română a diferențiat formele, întrebuințînd pentru aorist forma latină şi pentru actio perfecta pe cea compusă cu *habeo* (ale cărei începuturi se găsesc în lat. dacă nu cumva în vorbirea populară romană stăpînea acelaş uz ca şi în româneşte, iar uzul clasic este un efect al imitației greceşti" (*Istoria*, p. 196).

10. *Gramatica*, p. 327-331 *passim*. Pentru formele cu *eram*, v. p. 112.

11. *Ibidem*, p. 331-334 *passim*. Pentru formele trecutului compus II, v. p. 105-106. De precizat că prin trecutul simplu Al. Philippide înțelege perfectul simplu (aoristul), iar prin trecutul compus I, perfectul compus.

12. *Gramatica*, p. 334-335. Pentru forma potențialului, v. p. 118.

13. *Gramatica*, p. 336.

14. *Ibidem*, p. 337-338.

15. *Ibidem*, p. 341-343.

16. G. Ivănescu, *art. cit.,* p. 37.

17. *Ibidem*.

18. *Ibidem*, p. 46.

19. *Ibidem*, p. 47.

Bibliografie

Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Coord. Valeria Guțu Romalo, *Gramatica limbii române*. Vol. I: *Cuvântul*, vol. al II-lea: *Enunțul*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005.

Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Coord. Gabriela Pană Dindelegan, *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2010.

BDD-A24961 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:24:49 UTC)

Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție. Curente. Metode,* Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1962.
Iorgu Iordan, *Alexandru I. Philippide*, Editura Științifică, Bucureşti, 1969.
G. Ivănescu, *Le temps, l'aspect et la durée de l'action dans les langues indo-européennes*, în vol. *Mélanges linguistiques*, publiés à l'occasion du VIIIe Congrès International des Linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957, Édition de l'Académie de la République Populaire Roumaine, Bucarest, 1957.
Carmen Gabriela Pamfil, *Alexandru Philippide*, Bucureşti, 2008.
Al Philippide, *Istoria limbii române*. Volumul întâi. *Principii de istoria limbii*, Tipografia Națională, Iași, 1894.
Al. Philippide, *Gramatică elementară a limbii române*, Iaşi, 1897.

AL. PHILIPPIDE'S CONCEPTION ABOUT THE CATEGORY OF VERBAL ASPECT
(Abstract)

Keywords: *Romanian language, grammar, verbal aspect*

The author starts from the remark of G. Ivănescu in the study *Le temps, l´aspect et la durée de l´action dans les langues indo-européennes* (see *Bibliography*), where he stated that the verbal aspect issue in Romanian linguistics was first raised by Al. Philippide. The latter started from H. Paul's position in *Prinzipien der Sprachgeschichte* which was different from that of most Indo-Europeanist linguists, in the sense he claimed that verbal forms express both time and aspect. Al. Philippide applied the German linguists' thesis to Romanian, relying on numerous examples from cult and folk literature. He distinguishes between *status actionis*, i.e. the verbal aspect, and the *status temporis*, that is temporal expression, but he commits the error to mix up the duration of action (la durée de l´action) with the accomplishment, finalisation of action (le degrée de l´action), fact remarked by G. Ivănescu in his study (see *supra*).

BDD-A24961 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:24:49 UTC)